

LITURGICKÝ ODĚV

Materiál PO teologického a PO liturgického pro synod

SR předkládá synodu stanovisko PO teologického a PO liturgického k otázce liturgického oděvu na základě usnesení č. 46: Synod ukládá SR, aby pověřila PO teologický a PO liturgický vypracováním stanovisek k otázce liturgického oděvu kazatelů a kazatelek ČCE a předložila je 3. zasedání 31. synodu ČCE.

Ačkoli tedy ne všech ceremonií s jinými některými užíváme, dosti však, že žádného pro samy ceremonie netupíme a pro ně roztržek nečiníme, umí-li jich kdo bez pověr a hlavnějších věcí překážek užívat, jemu toho přejíce a sobě jen svobody svědomí svých hájíce, abychom se jhem ustanovení neobtěžovali... Věříme tedy, že žádná ustanovení lidská, i dobrá, nemají mít věčného a nepřestupitelného zákona, ale že jak od lidí z hodných příčin se ustanovují, tak z hodných příčin se také opustiti mohou bez hříchu... (Bratrské vyznání XV,7–8)

1. Předběžné poznámky

1.1. Ve sledované otázce je třeba rozlišovat: (a) Oděv jako znamení příslušnosti k duchovnímu stavu; nosí se i v běžném životě, nejen při bohoslužbě. Donedávna obvyklá praxe v římskokatolické církvi, dodnes v církvích pravoslavných. Sem patřil tzv. „Lutherrock“ německých a jiných luteránů (dnes již zřídka užívaný) a patřil sem i oblíbený kolárek anglikánů, severských luteránů, dnes však i katolíků a jiných. Tyto oděvní prvky mají signalizovat, že jejich nositel je oddělen k duchovní službě a vyžaduje tedy zvláštní úctu. Reformace, obecně řečeno, byla zde zdrženlivá až odmítavá. (b) Oděv liturgický, používaný jen při bohoslužbě. Jeho funkcí není předně zvýraznit zvláštnost jeho nositele, nýbrž vyzvednout zvláštní povahu bohoslužebné slavnosti. To je podtrženo různými oděvními prvky pro různé liturgické příležitosti (časy), pro různé liturgické role a pro různá stadia bohoslužby (např. římskokatolický biskup odkládá mitru=infulu před modlitbou). I tyto vnější prvky mají ozřejmovat dramaturgii liturgického slavení jako několikavrstevného dění.

1.2. Katolíci i všichni ostatní badatelé se shodují v tom, že liturgická roucha v západní i východních církvích, a to prakticky i se všemi doplňky (štóla, šerpa, kapuce, šátek, pásek, mitra, prsteny, rukavice) se orientovala na módě císařského dvora nebo patriciátu pozdní antiky – a insigniemi (štóla, pallium) kopírovala hodnostní odznaky římských úředníků. Je tedy nepochybné, že žádný liturgický oděv není genuinně křesťansko-církevní. Klademe si otázku, proč se křesťanská církev musela uchýlit k této imitaci, proč neprokázala více vlastní kreativity, a proč se houževnatě držela těchto forem i v době, kdy již ztratily svou bezprostřední vypovídací schopnost. V souvislosti s liturgickou reformou 2. vatikánského koncilu se objevily návrhy, aby dosavadní soustava bohoslužebných rouch byla zrušena, výrazně zjednodušena nebo nahrazena novou soustavou, která by srozumitelněji vyjadřovala symboliku bohoslužebného slavení. Neprosadily se však.

2. Černý talár

2.1. Název pochází z lat. *talaris*=kotníkový, sahající ke kotníkům. Tento liturgický oděv je pokládán za specifikum církví vzešlých z reformace.

2.2. Původně byl nejspíše *akademickým oděvem*. Reformační církve tím naznačily, že výklad Božího slova a vedení obce vyžaduje určité vzdělanostní předpoklady. Probuzecké (svobodné) církve však postřehly slabinu tohoto pojetí; výklad Božího slova a vedení sboru vyžaduje ještě jiné, hlubší předpoklady, než jen vzdělání. Jde o vnitřní povolání. Proto vysílají na kazatelny muže (někdy i ženy) v občanském oděvu.

2.3. Sama reformace, zvláště luterská, byla ve věci liturgického oděvu dosti svobodná a pokládala ji za *adiaforon*, které je možno odstranit, ale také ponechat, není-li jim přikládán vyšší význam.

2.4. V pruských zemích byl talár nařízen výnosy Viléma III. v letech 1811 a 1817 a dodnes je v Německu chráněn ústavou. Jednoznačně šlo o *odznak příslušnosti k určitému veřejnému stavu*. V Prusku byl v té době zaváděn jednotný oděv nejen pro faráře, ale stejně tak pro rabíny, právníky, profesory, poštovní, lesní a báňské úředníky a pohřební zřízence. Jednotná černá barva (vlastně ne-barva), společná pro státní úředníky, profesory, soudce a faráře, snad měla vyjádřit veřejně-nadosobní charakter úřadů, jejichž nositelé jsou zavázáni vědecké pravdě, právu a spravedlnosti, pravdě Boží. Talár ponechává volné vlastně jen ruce, hlavu, ústa, oči – prostředky sociální komunikace. Vilém III. nařídil černý talár, aby sjednotil praxi církví na svém území, jež byla rozkolísána vlivem osvícenských experimentů, částečně s odvoláním na nejednotnou praxi některých luterských církví. Vilémovo nařízení nezůstalo bez kritiky (W. Löhe aj.).

2.5. Některé církve navazující na reformaci užívají *talárů jiné barvy* (Jednota bratrská, Evangelická církev metodistická aj.) nebo neužívají talárů žádných.

3. Tabulky

Podle některých badatelů jsou nejspíše *pozůstatkem štóly* (viz dále); hansovní města mají privilegium používat velkého krejzlového límce, jehož původ je v oblastech ovládaných Španěly.

4. Bílý talár, alba

4.1. Původně výraz „alba“ označoval *spodní oděv (tuniku)*, přes který se přehazuje volný plášť (kazule) – tak je tomu při nedělní a sváteční bohoslužbě v katolické církvi dodnes. Až do 6. století byla tunika občanským oděvem mužů i žen, zhotovována byla ze lněného plátna bílé, resp. přírodně šedé barvy.

4.2. Vzhledem k tomu, že alba (na rozdíl od taláru) nebyla výrazem či odznakem stavu nebo úřadu, mohou ji tradičně oblékat při bohoslužbách *všichni „účinkující“* (kazatel, lektor, varhaník, učitel nedělní školy, zpěváci, kostelník – tak tomu je i v některých reformačních církvích).

4.3. *Bílá barva* má v bibli velké zastoupení – odkazuje ke vzkříšení, novotě života, k pravému světlu, a zvláště ke křtu, kde souvisí s „oblékáním Krista“: křtěnec obléká bílé roucho na znamení znovuzrození – svlečení starého a obléčení nového člověka.

4.4. Bílé roucho podle této symboliky patří *všem pokřtěným*. Všichni jsou „liturgové“.

5. Štola

5.1. *Původ* štóly je v civilní oblasti. Do 9. stol. byla označována termínem „*orarion*“, což byl šátek na otírání úst. Obvykle, ale zřejmě sekundárně, je štola zdůvodňována odkazem k Mt 11,29n (Jho Kristovo), podobně jako pallium arcibiskupů odkazem k Lk 15,5 (ovečka na ramenou).

5.2. Západní církev chápe štólu (která původně asi byla vsutku insignií úřadu diakona a kněze) jako *signum výkonu úřadu*, tedy funkce: mimo liturgii se štola nenosí, katolický kněz si ji ovšem přehazuje i přes občanský oděv v případě, že koná svátostnou funkci mimo chrám (např. svátost u lůžka nemocného).

5.3. V každém případě štola souvisí s liturgickou rolí a úřadem. Nelze ji rozhodně *chápat jako ozdobu*, jejíž barvu střídáme podle období, a která má – podobně jako kravata – zpestřit jinak fádní, bílou albu.

6. Baret

Literatura celkem shodně konstatuje, že „baret již téměř nikdo nenosí“. Lze se domnívat, že i to souvisí se společenským pokrokem: nošení pokrývky hlavy není společenskou nezbytností, je pouze funkční. Pokud je ovšem třeba hlavu při liturgickém jednání zakrýt (např. v zimě venku), je baret jediným vhodným doplňkem taláru.

7. K současné diskusi

(Vycházíme zde především z diskuse probíhající o této věci v německých církvích.)

7.1. Situaci v této otázce charakterizuje posun od „možnosti“ alternativního liturgického oděvu k jisté „*neproblematičnosti této volby*“. Rozhodnutí některých zemských církví buď přímo umožnit, nebo na zkušební dobu povolit alternativu „černý“ nebo „bílý“, je důsledkem faktického stavu v církvích – poměrně velká část ordinovaných v Německu (některé zemské církve udávají 10–20% kazatelů) užívá buď albu a štólu, nebo alespoň talár se štólou.

7.2. Jaké se objevují *argumenty*:

- vnímání barev se mění, je podmíněno sociokulturně a neexistuje žádné zásadní teologické zdůvodnění kterékoli formy: bylo by projevem pustého zákonictví, odporujícího křesťanské svobodě i zásadě *ecclesia semper reformanda* (církev musí být stále reformována);

- černá je „barvou“ smutku, evokuje spojitost s pohřbem;

- černá se nepovažuje za barvu, spíše představuje absenci jakékoli barvy;

- radost účastníků bohoslužby spíše vyjadřují pestré barvy; bohoslužby se „nekonají“, nýbrž „slaví“, a to celým shromážděním;

- černý talár je i není „starobylou protestantskou tradicí“, jeho jednotné zavedení bylo projevem byrokraticko-unifikačních snah Viléma III.;

- rozvinuté ekumenické styky umožňují poznávání bohatství jiných liturgických tradic;

- mění se vztah k barvám – např. monotónní šedivá tvář měst se mění v barevné palety; společenské, a tedy důstojné oděvy již dávno necharakterizuje jen černá a bílá; barva se uplatňuje i v novodobých komunikačních procesech (reklama, loga, barevná schémata, samozřejmost barevné televize a filmu);

- inkarnačně zakotvený důraz na celostnost lidského vnímání: liturgické úkony a postoje zahrnují celého člověka, projevují se rovněž tělesně a smyslově;

- obava z nadbíhání katolicismu je nemístná: tam platí kanonizovaná neměnnost forem, zde však svoboda a pluralita: „K pravé jednotě církve stačí souhlas v učení evangelia a ve vysluhování svátostí. A není potřeba, aby byla všude dodržována stejná lidská ustanovení anebo obyčeje a obřady zřízené lidmi...“ (Augsburské vyznání, čl. VII).

8. Závěrem

Při rozhodování o možném zavedení různých liturgických rouch by bylo dobře vzít v úvahu tyto podněty:

- 8.1. Před otázkou „Jaký talár?“ se klade otázka „Proč vůbec talár?“.
- 8.2. Černá nemá v kánonu barev žádnou přednost.
- 8.3. Bílá barva odkazuje spíše ke společnému kněžství všech pokřtěných, než k nositeli zvláštního úřadu.
- 8.4. Střídání barev v oděvních doplňcích či paramentech může zvýraznit povahu liturgické příležitosti (liturgického roku), pokud ovšem účastníci bohoslužby tuto symboliku chápou a liturgický rok má pro ně nějaký význam.
- 8.5. Signály, které celebrant vysílá svým oděvem, gesty, způsobem mluvy, dosti významným způsobem spoluutvářejí jeho poselství. Mohou napomoci většímu soustředění, nebo také velmi rozptylovat, působit neklid či rozladu.
- 8.7. Usnesení synodní rady z r. 1939 ve věci liturgických oděvů v ČCE nelze pokládat za nezměnitelné, zlom v dosavadní tradici je možný.
- 8.8. Na druhé straně by však bylo povážlivým popřením křesťanské svobody, kdyby se *adiaforon* liturgického oděvu mělo octnout ve vleku osobní nebo skupinové libovůle, či se dokonce stát zdrojem nepochopení a roztržky. Na místě je maximální ohled na ty, kdo s námi bohoslužbu slaví a pro něž dosavadní způsob může být např. také symbolem úcty k předchozím generacím kazatelů, kteří jim zvěstovali Boží slovo.
- 8.9. Černý talár s bílými tabulkami není sice jediným tradičním liturgickým oděvem evangelických kazatelů, je však stále – zejména v našich zemích – oděvem pro evangelické kazatele nejtypičtějším, a tak čitelným identifikačním znakem pro ostatní veřejnost. Barevná směsice ve skupině evangelických farářů může znejistit přihlížející v otázce „kdo je kdo“.
- 8.10. Liturgický oděv není soukromým vlastnictvím farářů, ale patří k celku liturgického dění, za něž v poslušnosti a svobodě Božího slova nese odpovědnost celé věřící společenství.

Doporučení POT pro postup synodu v otázce liturgických oděvů:

Pokud se synod rozhodne připustit vedle tradičních talárů jiné liturgické oděvy, což považujeme za teologicky legitimní, doporučujeme postupovat takto:

1. Prohlásit, že černý talár s bílými tabulkami i nadále zůstává standardním liturgickým oděvem v ČCE.
2. Určit, kdo talár může nosit: je oděvem pouze pro ordinované, nebo pro každého, kdo oprávněně předsedá bohoslužbě (např. neordinovaní předčitatelé)?
3. Stanovit, že jsou přípustné oděvy odlišné od uvedeného standardu. Pro tyto odlišnosti je třeba určit pravidla v těchto okruzích:
 - (a) Jaké odlišnosti jsou přípustné (barva taláru, doplňky standardního taláru – např. štóla apod.)
 - (b) Kdo je oprávněn o užívání odlišného oděvu rozhodnout: mělo by to být sborové shromáždění; řád by mohl také vyjmenovat hlediska, která by při takovém rozhodování měla být vzata v úvahu.

(POT a POL 28. února 2005)